

А. І. Махінько
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»

УДК 929(262+321.61)

**ДО ІСТОРИЧНОГО ПОРТРЕТУ
ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА**

A. I. Makhinko
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»

To The Historical Portrait of Theophan Prokopovych

У статті висвітлюються етапи життєвого шляху Феофана Прокоповича, видатного теолога, філософа, педагога й письменника.

Ключові слова: Феофан Прокопович, петровські реформи, реформа православ'я, освічений абсолютизм, Російська імперія.

The article highlights the stages of life Theophan Prokopovych, an outstanding theologian, philosopher, teacher and writer. Its artistic heritage became the property of the Russian and Ukrainian cultures. Theophan Prokopovych life is divided into two periods, which differ from each other by the nature of its activities. In the first period (1687–1715 years) he studies and then engaged in research and teaching activities in the Kiev Academy. In the second period (1715–1736 years) it is at the request of Peter I moved to St. Petersburg, where he became the archbishop and is engaged in administrative and social activities / During this time he wrote a treatise «Spiritual regulations» and «The Truth will monarch», which became the conceptual basics of church reform and the reform of succession to the throne. As a result of the reform of the Church patriarchy was abolished and the church became subordinated to the state. This similarity can be traced with some Protestant countries of Europe, where the head of state led the church. «The truth will monarch» to overturn the traditional order of succession to the throne in the male downlink and gave the right to appoint a monarch testament heir. In these treatises have been realized his philosophical views on the state and its institutions.

Keywords: Theophan Prokopovych, Peter's reforms, orthodoxy reform, enlightened absolutism, Russian empire.

В статье освещаются этапы жизненного пути Феофана Прокоповича, выдающегося теолога, философа, педагога и писателя. Особое внимание уделено периоду, когда он проявил себя как государственный деятель, показана его роль в осуществлении реформ Петра I.

Ключевые слова: Феофан Прокопович, петровские реформы, реформа православия, просвещенный абсолютизм, Российская империя.

Феофан Прокопович належить до неоднозначних постатей в історії. Це високоосвічена людина свого часу, літератор, викладач, церковний і політичний діяч. Його творча спадщина увійшла до скарбниці двох культур — російської та української. Одним із парадоксів є те, що його ім'я залишається майже невідомим нащадкам за винятком фахівців з історії, філософії та літератури.

Аналізуючи праці дослідників, зазначимо, що особистість Ф. Прокоповича викликала науковий інтерес у різні часи. Окремі життєписи з'являлися вже в останній третині XVIII ст., але історіографію цього питання започатковано у XIX ст. Першою працею стала дисертація Ю. Ф. Самаріна «Стефан Яворський та Феофан Прокопович як проповідники», де висвітлюється церковна діяльність Ф. Прокоповича. Продовженням роботи над проблемою стала праця І. А. Чистовича «Феофан Прокопович та його час», яка стала найбільш повним життєписом Ф. Прокоповича. Звичайно, значення діяльності останнього висвітлили в роботах історика С. Соловійов, В. Ключевський та М. Костомаров, розглядаючи її в контексті правління Петра I та його наступників. Різноплановість особистості Ф. Прокоповича привертала увагу також літературознавців та богословів. Останні переважно зосереджуються на церковній реформі та ролі Прокоповича в її втіленні. В радянській історіографії науковий інтерес до цього питання згас, зважаючи на атеїстичну заангажованість. Проте, так чи інакше, про Ф. Прокоповича згадували в контексті петровських реформ, зокрема церковної. Також увагу привертав філософський та літературний доробок митрополита. Серед окремих досліджень відзначимо філософську роботу В. Ничик. Частину історіографії становлять загальноісторичні праці науковців-емігрантів, зокрема А. Карташева, І. Огієнка, де звернено увагу на церковно-адміністративну та просвітницьку діяльність Ф. Прокоповича. В цей час його філософська спадщина в контексті теологічних засад зацікавила іноземних дослідників, таких як Ф. Вентурі, Дж. Кракффт та Г. Хертель.

У сучасній історіографії досліджуваному питанню присвячено невелику кількість праць. Серед них виокремимо роботу В. Смирнова, у якій зроблено спробу дослідити біографію Ф. Прокоповича, не акцентуючи увагу на певному аспекті його діяльності. Доробком вітчизняної історіографії є дисертація С. Шкіль «Вплив ідей протестантизму на формування світогляду Феофана Прокоповича», проте вона лежить у площині релігієзнавства. Отже, констатуємо брак суто історичних праць, що стосуються даної проблематики. Зважаючи на зазначене, метою статті є визначення ролі Ф. Прокоповича в громадсько-політичному та церковному житті Російської імперії.

Життя Феофана Прокоповича можна умовно розділити на два періоди, які відрізняються за змістом діяльності. Перший охоплює роки навчання та науково-педагогічної діяльності (1687–1715 рр.), а другий — громадської та адміністративної діяльності (1715–1736 рр.). Народився Ф. Прокопович у Києві (8 червня 1681 р.), в купецькій родині середнього статку. Проте його сучасник Т.-Г. З. Байєр вказав у біографії Прокоповича дату 17 червня 1677 р. [1, с. 361]. Імовірно, саме ця дата справжня. При хрещенні отримав ім'я Єлисей (за іншими даними — Єлеазар), але прізвище батька історія не зберегла, оскільки хлопець рано залишився сиротою. Опіку над ним узяв дядько по матері Феофан Прокопович, на той час — намісник Братського монастиря і ректор Києво-Могилянського колегіуму. Цілком імовірно, що дядько відіграв велику роль у житті племінника: приймаючи сан, Єлисей узяв собі його ім'я.

Початкову освіту хлопець здобув у школі Братського монастиря. 1687 р. став студентом Могилянського колегіуму, де зосередився на вивченні філософії й теології. Вступ до колегіуму збігся з сумною подією в житті Єлисея — помер його дядько [2, с. 58]. Навчання давалося переважно легко, проте, не завершивши курсу філософського відділення, юнак кинув колегіум і вирушив у традиційну на той час освітню подорож [11, с. 13]. Залишається невідомим, чим був обумовлений такий вчинок: власною ініціативою чи порадою викладачів? Зробимо припущення, що це — бажання Єлисея, який обрав науку як майбутнє. Втім, зважаючи, що йому на той момент було 17 років [11, с. 13], впливу викладачів усе-таки виключити не можна.

Перед від'їздом Єлисей став греко-католиком, оскільки хотів навчатися за кордоном. У католицьких країнах православному це зробити було неможливо. Проте постає питання: чому він не обрав німецького університету, де протестантське суспільство толерантніше ставилося до представників інших конфесій? Імовірно, що він уже визначився з майбутньою належністю до церкви, а ґрунтовну теологічну освіту можна було здобути лише в Римі. Православних освітніх центрів такого рівня на той час не було. Крім того, Єлисей не був першим, хто заради освіти поступився релігійними переконаннями. Це було достатньо типовим для охочих отримати освіту за кордоном випускників навчальних закладів на українських землях.

Стосовного обставин зміни конфесії відомості різняться. Є свідчення, що перед від'їздом Єлисей вступив до Бітевського базиліанського монастиря, де став ченцем. Також таким місцем називають Володимир-Волинський [12, с. 3–4]. Одержавши нове ім'я Самійло Цирейський, він два роки викладав у львівському колегіумі риторику й поетику. Після цього вирушив до Кракова, потім — до Відня. Кінцевим пунктом подорожі став Рим. Там Самійло вступив до колегії Св. Афанасія, де контингент слухачів становили вихідці з православних країн, переважно слов'янських. Вони готувалися стати католиць-

кими місіонерами. Метою навчання було поглибити знання з філософії та теології. Він вивчав риторику, поезію, античну і християнську філософію, римську історію, теологію. Мав змогу працювати не лише в папській бібліотеці, а й в інших бібліотеках Риму. Прикметно, що під час навчання отримав пропозицію вступити до ордену єзуїтів, кураторів навчального закладу, і в перспективі мати можливість обіймати посади у католицькому клірі [12, с. 6]. Цю дуже привабливу пропозицію Самійло відхилив, оскільки не мав на меті пов'язувати життя з римською церквою. З цього зрозуміло, що зміна віри була лише інструментом для здобуття подальшої освіти на якісно новому рівні, якого на батьківщині та в православних слов'янських країнах не було.

До навчання він ставився традиційно сумлінно, що було відзначено у його особистих паперах в колегії Св. Афанасія. В жовтні 1701 р. відбувся публічний захист дисертації, за результатом якого Самійлу присвоєно ступінь доктора богослів'я, минаючи ступінь магістра [8, с. 14]. Це свідчило про високий фаховий і науковий рівень роботи, а також про те, що єзуїти не втрачали надії залишити випускника в колегії. Проте він наприкінці жовтня 1701 р. зі скандалом залишив навчальний заклад [11, с. 15], що є в свою чергу дуже дивним. Можна лише робити припущення, що стало причиною такого вчинку. Як варіант, надто наполегливими стали умовляння вступити до єзуїтського ордену. Не маючи змоги більше їм протистояти, Самійло повернувся на батьківщину.

В українські землі він прибув 1702 р., пройшовши пішки через німецькі міста. Є припущення, що недовгий час він відвідував лекції в університеті Галле [3, с. 113]. Існує також думка, що подорож не підвищила освіти, а була проведена в диспутах з місцевими інтелектуалами та зустрічах з протестантськими пасторами [13, с. 8]. В будь-якому разі, перебування за кордоном розширило світогляд майбутнього ієрарха, дало йому знання про методи управління католицької церкви в різних сферах, засади протестантських догматів та особливості конфесійної організації протестантів.

На батьківщині Самійло повернувся до православ'я. В джерелах наводиться декілька версій цієї події. За однією, він повернувся до батьківської віри зразу ж, коли перетнув кордон, у Почаївському монастирі, де також прийняв чернечий сан. За іншою, він проходив єпитимію в Києві, але без чернецтва, яке прийняв 1705 р. з ім'ям Феофан, вступивши до місцевого братства [12, с. 7–8].

В цей же період Феофана запросили на викладацьку роботу до Могиллянської академії, де він читав спочатку курси поетики та риторики, а потім — філософії, теології, логіки, математики та фізики. Саме з його ініціативи в академії було запроваджено математично-природничі дисципліни. Він написав підручники, які потім неодноразово перевидавали, зокрема «Поетику», «Риторику» та «Первое учение отроком» для початкової школи. 1707 р. профе-

сор Феофан Прокопович став префектом академії, а з 1711 по 1715 рр. обіймав посаду ректора, що стало визнанням його наукових та педагогічних досягнень. До того ж його призначено ігуменом Братського монастиря. Отже, він повторив шлях дядька. Звичайно, не останню роль віліграв той фактор, що його ім'я стало відомим при дворі, як буде зазначено далі. Кадрові призначення такого рівня не могли не узгоджуватися з урядом.

Паралельно з викладацькою діяльністю Феофан Прокопович писав літературно-публіцистичні твори, серед яких богословсько-моралізаторські трактати, трагікомедія у віршах «Володимир», «слова»-оди на честь тогочасних політичних подій. Саме останні привернули увагу вищих урядовців до особи Прокоповича. Так, він кілька разів виступав зі схвальною промовою перед царем Петром I (1707 та 1709 рр.), а 1711 р. супроводжував його у Прутському поході [12, с. 15]. Феофан зустрічався з імператором, імовірно, що відбувся приватна розмова, оскільки така людина, як він, не могла не зацікавити Петра I ерудицією та поглядами. До того ж вони належали до одного покоління. Отже, в особі Феофана Прокоповича цар знайшов людину, близьку за поглядами.

1715 р. Феофан отримав царський наказ прибути до Петербурга. Він сподівався, що йдеться про висвячення його в єпископський сан і зізнався у листі до друга Я. Маркевича, що хотів би бути єпископом, але йому не подобається «грати комедії», тому він докладє всіх зусиль, аби позбутися цього призначення [12, с. 25]. Від'їзд затримала хвороба, тому до столиці Феофан дістався восени 1716 р., але не застав монарха. Перебування при дворі розкривало його талант дипломата й, почасти, придворного. Час очікування Феофан провів у спілкуванні з найближчим царським оточенням, зокрема князем О. Меншиковим, з яким познайомився ще в Києві. Звичайно, це не були інтелектуальні бесіди, оскільки рівень освіти князя значно поступався рівню Прокоповича. Це були намагання сподобатися всесильному урядовцю, якому цар безмежно довіряв. Після повернення Петра I долю Феофана було вирішено: 1718 р. його висвятили на єпископа з наданням вільної на той час Псковської кафедри, а 1720 р. він став архієпископом [4, с. 46]. Таким чином, відтоді почалася його адміністративна діяльність і Феофан Прокопович активно долучився до реформ.

Першою справою стало перетворення церкви, обумовлене бажанням Петра I підкорити церкву владі та перетворити її на один із державних механізмів, а також нівелювати опозицію більшої частини православного духовенства, яке не сприймало перетворень. 1721 р. Феофан Прокопович підготував «Духовний регламент», який став основоположним нормативним актом з церковного управління. Відповідно до нього впроваджувався колегіальний орган управління церковними справами — Духовна колегія, яка «под Державным Монархом есть и от Монарха установлено» [10]. Згодом вона отримала назву Си-

ноту. Регламент визначав компетенцію даного органу та обов'язки церковного кліру, як вищого так і нижчого духовенства. 1722 р. документ було доповнено додатком «О правилах причта церковного и чина монашеского», яким визначалися умови і порядок вступу до священницького сану або чернецтва, обов'язки священника, правила чернечого життя. Також того року було впроваджено світську посаду обер-прокурора, що призначався волею імператора і був йому підзвітний [7, с. 14]. Таким чином, церква зазнала істотної структурної модернізації, оскільки її очолив імператор як глава держави. В цьому моменті є дуже виразна паралель з церковною організацією в багатьох протестантських державах (Англія, німецькі князівства). До того ж скасування патріархії усувало ймовірність політичної кризи, коли дві сильні особи, цар і патріарх, боролися за владу. Така ситуація виникла за часів правління батька Петра I царя Олексія Михайловича, коли він мав конфлікт з патріархом Никоном щодо бажання останнього зробити духовну владу вищою за світську.

Отже, регламент усунув таку можливість, впровадивши замість особи патріарха колегіальний орган управління церквою. Першим президентом Синоду став місцеблюститель патріаршого престолу митрополит Рязанський Стефан Яворський, супротивник митрополита Феофана в церковних справах та опонент у богослів'ї. Прокопович отримав посаду віце-президента. Варто зазначити, що положення цього нормативного акту ніяк не зазіхали на світоглядні основи православного віровчення й стосувалися лише підпорядкування, структури управління, вимог та правил для священників і ченців, а також усунення неістотних релігійних неузгоджень, переважно неканонічних.

Перекоаний у важливості освіти для священника, Феофан Прокопович включив до «Духовного регламенту» положення щодо створення в кожній єпархії системи духовних навчальних закладів: академій та семінарій при них. Навчальний план та організація навчально-виховного процесу повністю відповідали Київській академії. Також наголошувалося, що слухачів слід зараховувати за результатами обов'язкової своєрідної співбесіди, яка мала виявити їх загальний інтелектуальний рівень. Священницький або чернечий сан мав надаватися виключно випускникам цих навчальних закладів [10]. Дієвою активністю в цьому питанні стали заходи щодо відкриття у Петербурзі духовної академії. Внаслідок повільного руху справи Феофан Прокопович відкрив духовну школу при своєму архієпископському дворі, а також школу в Новгороді, яку утримував за власний кошт [5, с. 117–118].

Отже, Петро I мав змогу переконатися, що Феофан Прокопович — саме та людина, яка розуміє його погляди й поділяє їх. До того ж Феофан вирізнявся освіченістю, ерудицією та терпимим ставленням до інших віровчень. Тож йому випала роль ідеолога перетворень. Він по праву очолив т. зв. «вечну дружину» імператора, яка об'єднувала інтелектуалів різної національнос-

ті та віросповідання: шотландця Я. Брюса, росіян В. Татищева і Я. Посошкова, молдованина А. Кантеміра.

1722 р. Феофан склав «Правда волі монаршої у визначенні спадкоємця держави своєї», що стала складовою «Статуту про престолонаслідування». Причиною появи такого акту стала династійна криза, спричинена «справою царевича Олексія». Трагічний конфлікт між царем і його легітимним спадкоємцем, посилений відсутністю дітей чоловічої статі у другій царській дружині, а також перенесення особистої неприязні до старшого сина на онука, змусив шукати правовий вихід. У Статуті Петро I встановив норму, що давала право чинному монарху власною волею визначати спадок, кому він побажає, а також скасувати заповіт, якщо обраний не виправдовував сподівань [9]. Таким чином, цією нормою було скасовано попередню систему спадкування престолу, що забезпечувала легітимне передання влади за т. зв. «салічним» законом. Тепер у разі відсутності заповіту, яким визначалася особа спадкоємця, долю престолу визначало протиборство палацових партій, відкриваючи період палацових переворотів.

Ще 1718 р. Ф. Прокопович у контексті «справи царевича» оприлюднив трактат «Слово про владу і честь царську», в якому надав сакральних рис монархічній владі, прирівнюючи її до Божої, а, отже, виправдав суд над спадкоємцем — царевичем Олексієм. Його теорія абсолютизму отримала концептуальне оформлення у «Правді волі монаршої», основною метою якої було обґрунтування права монарха передавати владу за заповітом, а не відповідно до закону про успадкування. Таким чином, даючи порівняльний аналіз монархії виборної та спадкової, він у результаті визнав право монарха на заповіт, щоб престол не пішла особа з недостойними особистими якостями, як може статися при монархії спадкової. Теоретичні положення роботи Ф. Прокопович підкріпив зверненням до історичного досвіду, як вітчизняного, так і світового. Також його концепція зазнала впливу європейської політичної думки, зокрема С. Пуфендорфа та Г. Гроція, проте він, на відміну від європейських мислителів, основи влади монарха виводив не з суспільного договору, а з божественного встановлення, що відповідало російській монархічній традиції [6; 28с. 19].

Після смерті імператора в лютому 1725 р. почалася політична криза, оскільки він не призначив заповітом спадкоємця. Легітимні права на корону мав його внук Петро, який виявився на цей момент єдиним представником чоловічої статі з династії Романових. Проте Петро I ще за життя коронував другу дружину Катерину, що певні кола знаті також розглядали як прецедент для отримання влади. Оформилися дві партії, кожна з яких підтримувала одного з претендентів. Феофан Прокопович пристав до групи, яка підтримувала Катерину, виголосивши промову, де обґрунтував права останньої на престол, що стало одним із вирішальних факторів у її боротьбі за владу.

В червні 1725 р. указом імператриці архієпископа Феофана перевели на Новгородську кафедру, від якої він спочатку відмовлявся, а 1726 р. він очолив Синод. Проте цей період ускладнився боротьбою з його противниками (архієпископи Феодосій (Яновський) та Георгій (Дашков), архімандрит Маркел (Родішевський)), які звинуватили його в богословських провинах, а також різноманітних зловживаннях у єпархіях. Справу розглядав Синод, долучилася Таємна канцелярія. Також до Прокоповича виявив неприязнь князь О. Меншиков, який у цей час став фактичним володарем імперії. На знак цього Феофана не включили до групи, яка мала розробити засади навчання малолітнього імператора. Підтримку в цей складний для себе час Ф. Прокопович отримав від віце-канцлера А. Остермана, давнього політичного суперника князя. За пропозицією віце-канцлера він склав «Роздуми, як наставляти багрянородного отрока у законі Божому». До того ж, як найстарший за посадою ієрарх, саме архієпископ Феофан коронував імператора Петра II [12, с. 242].

За правління Петра II серед частини духовенства з'явилися думки про відновлення патріаршества. Ф. Прокопович виступив проти цього [12, с. 229]. Він намагався доступними засобами у важкий для себе час захищати результати перетворень, хоча й не йшов у явну опозицію до консерваторів. Загалом у цей період він виступав як полеміст, богослов, юрист і особа, яка вміє поводитись у палацових інтригах.

1730 р. архієпископ Феофан знову втрутився в політичну боротьбу, яка виникла при сходженні на престол Анни Іоанівни. Спочатку він зволював з присягою Синоду, з'ясовуючи наміри «верховників» щодо владних прав імператриці. Потім він став на бік дворянства і подав їй прохання про прийняття самодержавства. Надалі Ф. Прокопович відійшов від політичних справ і сконцентрувався на своїй єпархії й церковних справах. Також займався епістолярною роботою: написав проповіді, низку теологічних трактатів та творів з церковної історії, вірші. Зібрав чи не найбільшу бібліотеку, в якій налічувалося до 30 тис. томів [12, с. 626], прикметно, що не забороняв охочим користуватися її фондами.

Напруга останнього десятиліття далася взнаки: здоров'я архієпископа Феофана було підірвано, й у вересні 1736 р. на 55 році життя він помер у Новгороді, де похований у соборі Св. Софії. За заповітом значну частину коштів від його майна успадкували семінаристи духовної школи, якою він опікувався.

Отже, Феофан Прокопович належить до яскравих постатей політичної історії початку XVIII ст. В контексті петровських перетворень він сформулював концепцію абсолютизму, в якій поєднав сакральне походження влади з обов'язком монарха дбати про суспільне благо. Також обґрунтував право володаря передавати владу за заповітом, тим самим скасувавши салічне право. Також він теоретично обґрунтував засади релігійної реформи, в результаті якої було скасовано патріаршество, а церква як суспільний інститут підпорядко-

увалася державі. Концепцію влади було переглянуто 1797 р., проте змінювалася лише система успадкування престолу (за законом), а інші засади залишалися незмінними. Скасування «Духовного регламенту» та відновлення патріаршества відбулися тільки після падіння монархії 1917 р.

1. Байер Т.-Г. З. Життєпис Ф. Прокоповича / Т.-Г. З. Байер // Прокопович Ф. Філософські твори: в 3 т. / [голова В. І. Шинкарук]. — К. : Наукова думка, 1979–1981. — Т. 3. — К. : Наукова думка, 1981. — 524 с.

2. Білий Ю. О. Феофан Прокопович та Іринеї Фальковський і викладання математики в Києво-Могилянській Академії «першого скликання» / Ю. О. Білий // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. — 2000. — Техніка. — Т. 6. — С. 64–66.

3. Бухаркин П. Е. Феофан Прокопович и духовно-интеллектуальные движения петровской эпохи / П. Е. Бухаркин // Христианское чтение. — 2009. — № 9–10. — С. 100–121.

4. Винтер Э. Феофан Прокопович и начало русского Просвещения / Э. Винтер // Роль и значение литературы XVIII века в истории русской культуры. — М., Л. : Наука, 1966. — С. 43–46.

5. Гончаров С. А. Образовательный процесс духовных семинарий в Российской империи в синодальный период / С. А. Гончаров // Сборники конференций НИЦ Социосфера. — 2012. — № 37. — С. 117–118.

6. Гурвич Г. «Правда воли монаршей» Ф. Прокоповича и ее западноевропейские источники / Гурвич Г. — Юрьев : Матисен, 1915. — 111 с.

7. Дробина М. Г. Правовое положение Русской Православной Церкви в период проведения церковной реформы Петра I: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства» / Дробина М. Г. — Краснодар, 2005. — 25 с.

8. Нагевичене В. Я. Русское просвещение: «Ученая дружина» / Нагевичене В. Я. — Челябинск : Издательский центр ЮУрГУ, 2010. — 32 с.

9. Полное собрание законов Российской империи. — Т. 6. — № 3893.

10. Прокопович Ф. Духовный регламент, 1721 г. : [Электронный ресурс] / Прокопович Ф. — Режим доступа : <http://litread.me/web/313057/307000-308000>

11. Рогович М. Д. Передмова / М. Д. Рогович // Ф. Прокопович Філософські твори: в 3 т. / [голова В.І. Шинкарук]. — К. : Наукова думка, 1979–1981. — Т. 1. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 11–17.

12. Чистович И. Феофан Прокопович и его время / Чистович И. — СПб. : Тип. Императорской Академии наук, 1868. — 752 с. — (Сборник статей, читанных в Отделении русского языка и словесности Императорской академии наук. — Т. 4).

13. Шкіль С. О. Вплив ідей протестантизму на формування світогляду Феофана Прокоповича: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / Шкіль С. О. — К., 2004. — 16 с.

1. Baiier T.-H. Z. Zhyttypys F. Prokopovycha / T.-H. Z. Baiier // Prokopovych F. Filofosfski tvory: v 3 t. / [holova V. I. Shynkaruk]. — K. : Naukova dumka, 1979–1981. — T. 3. — K. : Naukova dumka, 1981. — 524 s.

2. Bilyi Yu. O. Feofan Prokopovych ta Irinei Falkovskiy i vykladannia matematyky v Kyievo-Mohylianskii Akademii «persshoho sklykannia» / Yu. O. Bilyi // Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. P. Mohyly. — 2000. — Tekhnika. — T. 6. — S. 64–66.

3. Buharkin P. E. Feofan Prokopovich i duhovno-intellektual'nye dvizheniia petrovskoi jepohi / P. E. Buharkin // Hristianskoe chtenie. — 2009. — № 9–10. — S. 100–121.

4. Vinter Je. Feofan Prokopovich i nachalo russkogo Prosveshhenija / Je. Vinter // Rol' i

znachenie literatury HVIII veka v istorii russkoj kul'tury. — M., L. : Nauka, 1966. — S. 43–46.

5. Goncharov S. A. Obrazovatel'nyj process duhovnyh seminarij v Rossijskoj imperii v sinodal'nyj period / S. A. Goncharov // Sborniki konferencij NIC Socosfera. — 2012. — № 37. — S. 117–118.

6. Gurvich G. «Pravda voli monarshej» F. Prokopovicha i ee zapadnoevropejskie istoczniki / Gurvich G. — Jur'ev : Mattisen, 1915. — 111 s.

7. Drobina M. G. Pravovoe polozhenie Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi v period provedenija cerkovnoj reformy Petra I: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: spec. 12.00.01 «Teorija i i istorija prava i gosudarstva» / Drobina M. G. — Krasnodar, 2005. — 25 s.

8. Nagevichene V. Ja. Russkoe prosveshhenie: «Uchenaja družhina» / Nagevichene V. Ja. — Cheljabinsk : Izdatel'skij centr JuUrGU, 2010. — 32 s.

9. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. — T. 6. — № 3893.

10. Prokopovich F. Duhovnyj reglament, 1721 g. : [Jelektronnyj resurs] / Prokopovich F. — Rezhim dostupa : <http://litread.me/web/313057/307000-308000>

11. Rohovych M. D. Peredmova / M. D. Rohovych // Prokopovyh F. Filosofski tvory: v 3 t. / [holova V.I. Shynkaruk]. — K. : Naukova dumka, 1979–1981. — T. 1. — K. : Naukova dumka, 1979. — S. 11–17.

12. Chistovich I. Feofan Prokopovich i ego vremja / Chistovich I. — SPb. : Tip. Imperatorskoj Akademii nauk, 1868. — 752 s. — (Sbornik statej, chitannyh v Otdelenii russkogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj akademii nauk. — T. 4).

13. Shkil S. O. Vplyv idei protestantyzmu na formuvannia svitohliadu Feofana Prokopovyha: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: spets. 09.00.11 «Relihiieznavstvo» / Shkil S. O. — K., 2004. — 16 s.

Л. М. Волкотруб

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут»*

УДК 929(262+321.61)

КАРТОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ

L. Volkotrub

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute»*

The History of Cartographic Sources Development

У статті аналізуються карти як різновид зображальних джерел.

Ключові слова: картографічні джерела, історія, видання, історична інформація, Україна.

Cartographic sources are the variety of descriptive sources. They include historical and geographical maps and circuits maps. The image maps are a special kind of modeling the real phenomenon, that broadcasts their quantitative and qualitative characteristics, structure, interconnections and dynamic in a graphic form.

The prototypes of maps appeared as a way of transmitting information around